

BADIIY JANRDA EKSPRESSIVLIK VA MADANIY NUTQIY BAHO**Madiyarov Babur Allambergenovich**

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti o'qituvchisi

madiyarovbabur@gmail.com +998913899339

Annotatsiya: Mazkur maqolada badiiy janrda ekspressivlik va madaniy nutqiy bahoning o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Ekspressivlik yozuvchining estetik dunyoqarashi, hissiy ifoda vositalari va individual uslubini belgilaydi, madaniy nutqiy baho esa asarda milliy ruh, an'ana va jamiyat qadriyatlarini namoyon etadi. Maqolada lingvomadaniy yondashuv asosida ekspressivlikning turlari, vositalari va madaniy mazmun bilan uyg'unlashuvi misollar yordamida ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: badiiy janr, ekspressivlik, madaniy nutqiy baho, emotsionallik, milliy qadriyat, lingvomadaniyat, uslub.

Abstract: This article analyzes the interrelation between expressiveness and cultural speech evaluation in the literary genre. Expressiveness reflects the writer's aesthetic worldview, emotional means of expression, and individual style, while cultural speech evaluation reveals the national spirit, traditions, and social values represented in the work. Based on a linguo-cultural approach, the article demonstrates various types and means of expressiveness and their integration with cultural content through illustrative examples.

Keywords: literary genre, expressiveness, cultural speech evaluation, emotionality, national value, linguoculture, style.

Аннотация: В данной статье анализируется взаимосвязь экспрессивности и культурной речевой оценки в художественном жанре. Экспрессивность отражает эстетическое мировоззрение писателя, его эмоциональные средства выражения и индивидуальный стиль, тогда как культурная речевая оценка проявляет национальный дух, традиции и общественные ценности, представленные в произведении. На основе лингвокультурного подхода в статье показаны виды и средства экспрессивности, а также их взаимосвязь с культурным содержанием на примерах.

Ключевые слова: художественный жанр, экспрессивность, культурная речевая оценка, эмоциональность, национальные ценности, лингвокультура, стиль.

Kirish. Badiiy janr — tilning estetik imkoniyatlarini to'liq namoyon etuvchi ijodiy shakl bo'lib, u orqali yozuvchi nafaqat voqelikni ifoda etadi, balki o'quvchida hissiy va ma'naviy taassurot uyg'otadi. Shu ma'noda, ekspressivlik va madaniy nutqiy baho badiiy nutqning asosiy pragmatik va semantik kategoriyalaridandir. Ekspressivlik

soʻzning hissiy, emotsional va obrazli quvvatini oshirsa, madaniy nutqiy baho orqali yozuvchi milliy qadriyatlar, mentalitet va maʼnaviy muhitni ifoda etadi. Bu ikki kategoriya oʻzaro chambarchas bogʻlangan boʻlib, asarning badiiy taʼsirchanligi va maʼnaviy qiymatini taʼminlaydi.

Tadqiqot usullari va materiallari. Mazkur maqola tahliliy va lingvistik metodlar, shuningdek, lingvomadaniy tahlil usulidan foydalanildi. Matn materiallari sifatida zamonaviy oʻzbek adabiyoti va klassik yozuvchilar — Erkin Vohidov, Abdulla Qahhor, Odil Yoqubov asarlaridan misollar olindi. Shuningdek, tilshunos olimlar D.M. Teshaboyeva, M.E. Umurzokova, V.G. Kostomarov va A. Abdusaidov ishlaridagi nazariy asoslar tadqiqotning metodologik poydevorini tashkil etdi.

Maqolada ekspressivlikning leksik, morfologik, sintaktik va intonatsion darajalari, shuningdek, madaniy nutqiy bahoning milliy-madaniy kontekst bilan bogʻliq koʻrinishlari tahlil qilindi.

Natijalar va muhokamalar. Badiiy janrda ekspressivlikning mohiyati: “Ekspressivlik” atamasi lotin tilidagi *expressio* — “ifoda etish”, “tushuntirish” maʼnosidan kelib chiqqan boʻlib, tilning hissiy va taʼsirchan imkoniyatlarini belgilaydi [6]. Yozuvchi ekspressiv vositalar orqali soʻzning maʼno doirasini kengaytiradi, ifoda kuchini oshiradi va oʻquvchi ongida hissiy taʼsir uygʻotadi.

Tahlil natijalari shundan dalolat beradiki, ekspressivlik tilning barcha sathlarida namoyon boʻladi:

Leksik darajada — metafora, metonimiya, epitet, ironiya va giperbola vositasida;

Morfologik darajada — hissiyot kuchaytiruvchi qoʻshimcha va suffikslar (masalan, “-jon”, “-oy”, “-cha”) orqali;

Sintaktik darajada — inversiya, takror, muqoyasa va ritorik soʻroqlar orqali;

Intonatsion darajada — ovoz, taʼkid va tanaffus orqali ifoda etiladi [3, 52].

Masalan, E. Vohidovning “Koʻkda yuzib yurgan oq bulut” [5, 73] tasviri tabiat manzarasidan tashqari inson orzusi va ruhiy sokinlik timsolini yaratadi. Bu ekspressivlikning estetik quvvati va hissiy taʼsirini yaqqol namoyon etadi.

Madaniy nutqiy baho til tizimidagi maʼnolarning faqat semantik emas, balki madaniy kontekst orqali anglanishini taʼminlaydi [4, 81]. Har bir xalq tilidagi ibora, maqol va metaforalar orqali jamiyatning qadriyat tizimi va maʼnaviy meʼyorlari aks etadi. Masalan, oʻzbek tilidagi “Odam bolasi mehnat bilan odam boʻladi” yoki “Yuzing ochiq boʻlsin” iboralari nafaqat axloqiy meʼyorga, balki xalqning dunyoqarashi va ijtimoiy munosabatlariga ham ishora qiladi [1, 59]. Badiiy janrda madaniy baho yozuvchi nutqi, qahramon xarakteri va asar muhiti orqali koʻrinadi. Muallif ushbu baho vositalari orqali jamiyat ruhiyatini, milliy ongini va qadriyatlar tizimini ifoda etadi. Shu jihatdan, madaniy nutqiy baho badiiy ekspressiyaning mazmun chuqurligini taʼminlaydi va asarni lingvomadaniy jihatdan boyitadi.

Olingan natijalarga ko'ra, ekspressivlik va madaniy nutqiy baho tilning o'zaro bog'liq ikki funksional qatlamidir. Birinchisi hissiyot va emotsional ta'sirni kuchaytirsa, ikkinchisi bu hissiyotni milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtiradi.

Masalan, A. Qahhor yoki O. Yoqubov asarlaridagi xalqona ifodalar ("ayni damda ko'nglim g'ubor bosdi", "jonim o'rnida qo'lim") ekspressiv ta'sir bilan birga, xalqona fikrlash uslubi va milliy mentalitetni ham namoyon etadi [5, 82].

Shuningdek, ekspressivlik yozuvchi shaxsiyatining hissiy olamini ifoda etsa, madaniy nutqiy baho uning ijtimoiy va milliy muhit bilan bog'lanishini ta'minlaydi.

Olingan natijalardan kelib chiqib aytish mumkinki, badiiy janrda ekspressivlik va madaniy nutqiy bahoning uyg'unligi asarning ta'sirchanligi va ma'naviy chuqurligini belgilaydi.

Ekspressivlik — yozuvchining ichki tuyg'ularini, shaxsiy munosabatini ifoda etish vositasi bo'lsa, madaniy nutqiy baho — jamiyatning umumiy qadriyatlari va milliy dunyoqarashni ifoda etish vositasidir.

Shu jihatdan, ularning o'zaro munosabati tilning faqat kommunikativ emas, balki estetik va madaniy funksiyalarini ham namoyon etadi. Buni lingvomadaniy tahlilda asosiy nazariy mezon sifatida qabul qilish mumkin.

Xulosa. Badiiy janrda ekspressivlik yozuvchi shaxsiyati va hissiy dunyosi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, so'zga estetik va ta'sirchan quvvat bag'ishlaydi. Madaniy nutqiy baho esa asarni milliy muhit, an'ana va ma'naviyat bilan uyg'unlashtirib, uning mazmun darajasini oshiradi.

Shuning uchun har bir ekspressiv ifoda muayyan madaniy zaminga tayanadi, har bir madaniy baho esa ekspressivlik orqali jonlanadi. Bu ikki kategoriyaning uyg'unligi badiiy matnning umuminsaniy va estetik qiymatini oshiradi, tilshunoslik va lingvomadaniyat sohalarida yangi ilmiy yondashuvlarga yo'l ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абдусаидов А. *Газета жанрларининг тил хусусиятлари: Филол. фан. док. ... дис. автореф.* – Тошкент, 2005.
2. Костомаров В.Г. *Язык и культура: взаимодействие и взаимопроникновение.* – Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ, 2011.
3. Солганик Г. Я., Дроняева Т. С. *Стилистика современного русского языка и культура речи: учеб. пособие для студентов и преп. фак. и отд-ний журналистики.* — 2-е изд., испр. — М.: Academia, 2004.
4. Тешабоева Д.М. *Медиа матнда экспрессивликнинг лингвомаданий хусусиятлари.* – Тошкент, 2019.
5. Умурзакова М.Э. *Ўзбек тилида сегмент қурилмаларнинг лингвопрагматик тадқиқи: Филол. фан. номз. ... дис. автореф.* – Тошкент, 2019. *expressio* // Викисловарь. – URL: <https://ru.wiktionary.org/wiki/expressio>